

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

ЄРЕМЕНКО КАРІНА ОЛЕГІВНА

УДК 347.135

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕДОТРИМАННЯ
ВИМОГ ЩОДО ФОРМИ ПРАВОЧИНУ**

**Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
ХАРИТОНОВ Євген Олегович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідуючий кафедрою цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ГРИНЬКО Світлана Дмитрівна,
Хмельницький університет управління та права,
завідувач кафедри цивільного права та процесу;

кандидат юридичних наук
КЛІМ Сюзанна Іванівна,
Міжнародний гуманітарний університет,
доцент кафедри міжнародного права та
порівняльного правознавства

Захист відбудеться «5» листопада 2014 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «3» листопада 2014 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.І. Чайншва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Правочини сьогодні виступають найважливішим засобом регулювання цивільно-правових відносин, є основою цивільного обігу. Вони займають важливе місце в системі юридичних фактів, покладених в основу виникнення, зміни та припинення прав та обов'язків суб'єктів цивільно-правових відносин. Тому від законності укладення правочинів залежить стан захищеності громадян, а також стабільність цивільного обігу.

На жаль, не завжди при укладенні правочинів учасниками цивільного обігу ними приділяється належна увага умовам дійсності правочинів, що може мати наслідком визнання правочину недійсним, або інші негативні наслідки, які дестабілізують цивільний обіг.

Однією з умов дійсності правочину є укладення його у необхідній формі, якщо така для нього передбачена законом або домовленістю сторін. На сьогоднішній день велика кількість правочинів мають бути укладеними у визначеній законом формі. Разом із тим, учасники цивільного обігу досить часто нехтують вимогами законодавства щодо форми правочину та укладають усно правочини, які потребують письмового оформлення, або укладають у простій письмовій формі правочини, які потребують нотаріального оформлення. В цьому разі виникає питання правових наслідків таких правочинів.

Недотримання вимог щодо форми правочину може мати наслідком виникнення труднощів при доведенні факту укладення правочину, його умов, прав та обов'язків сторін. У деяких випадках порушення вимог щодо форми правочину тягне навіть його нікчемність. Отже, недотримання вимог при оформленні правочину може мати досить суттєві негативні наслідки для учасників правочину. Тому питанню форми правочинів необхідно приділяти пильну увагу, особливо з урахуванням необхідності приведення вимог щодо форми правочину у відповідність до сучасних вимог життя суспільства.

Для сучасної науки цивільного права характерною є тенденція збільшення уваги до питань форми правочинів, дослідження правових наслідків недотримання визначених законом вимог щодо форм правочинів. Це обумовлено необхідністю забезпечити захист прав учасників цивільного обігу, оскільки форма правочину слугує надійним забезпеченням його належної реалізації. Але, незважаючи на те, що питанням форми правочину була присвячена значна кількість досліджень, досі немає чітких відповідей на важливі питання, які виникають при застосуванні на практиці правових норм, що визначають правові наслідки недотримання вимог щодо форми правочину. Зокрема, залишаються дискусійними питання щодо співвідношення понять форми правочину та способів волевиявлення, особливостей укладення договорів між юридичними особами, застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, конвалідації правочинів, вчинених з порушенням вимог щодо форми тощо.

Останнім часом збільшується кількість справ, пов'язаних з доведенням факту укладення правочину, який був вчинений з порушенням вимог щодо простої письмової форми, а також справ, пов'язаних із визнанням нікчемними правочинів, вчинених без належного нотаріального оформлення, виникають проблеми застосування правових наслідків недійсності таких правочинів.

Усе вищевказане підкреслює необхідність проведення спеціального дослідження проблем у цій сфері з метою вироблення рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства, яке регулює наслідки недотримання вимог щодо форми правочину, що зумовлює практичну значущість теми дисертації.

Науково-теоретичну основу дослідження складають праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як: М.М. Агарков, Т.В. Бобко, М.І. Брагинський, В.А. Васильєва, В.В. Вітрянський, Ю.С. Гамбаров, Д.М. Генкін, Г. Дербурт, О.В. Дзера, Ю.П. Єгоров, В.В. Єпіфанова, О.С. Іоффе, О.О. Красавчиков, Н.С. Кузнецова, Л.А. Лунц, Р.А. Майданик, Д.І. Мейєр, С.А. Муромцев, І.Б. Новицький, І.С. Перетерський, І.А. Покровський, О.А. Пушкін, Н.В. Рабинович, В.О. Рясенцев, В.І. Синайський, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.О. Суханов, К.П. Татаркіна, Ю.К. Толстой, Д.О. Тузов, Р.О. Халфіна, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Ф.С. Хейфець, Я. Шапп, Г.Ф. Шершеневич, Н.Д. Шестакова, Р.Б. Шишка та інші.

Емпіричну базу дослідження становлять міжнародні акти, акти чинного законодавства України, матеріали судової практики за 2008-2012 роки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» за 2011-2015 роки, яка є складовою плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення особливостей цивільно-правового регулювання наслідків недотримання вимог щодо форми правочину, а також формування низки теоретичних висновків та пропозицій стосовно вдосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Для досягнення поставленої мети основна увага приділялася вирішенню таких завдань:

дослідити поняття та видів форм правочинів у їхньому історичному розвитку;

здійснити порівняльно-правовий аналіз форми правочину за законодавством України та зарубіжних країн;

виявити особливості правових наслідків недотримання вимог щодо окремих видів форм правочину;

дослідити двосторонню реституцію як загальний наслідок недійсності правочинів, укладених з порушенням вимог щодо форми;

виокремити особливості відшкодування збитків та моральної шкоди у випадку їх заподіяння недійсністю правочину, укладеного з порушенням вимог щодо форми.

Об'єктом дисертаційного дослідження є цивільні правовідносини, що виникають у зв'язку з укладенням правочинів.

Предметом дисертаційного дослідження є теоретичні та практичні проблеми правового регулювання цивільно-правових наслідків недотримання вимог щодо форми правочинів.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ.

Діалектичний метод дозволив розглянути категорію форми правочину в її становленні та розвитку. Також діалектичний метод застосовувався в ході аналізу розвитку теоретичних уявлень про правові наслідки недійсності правочинів (підрозділи 1.2, 3.1).

За допомогою історичного методу було досліджено процеси становлення та розвитку категорії форми правочину в різні історичні періоди, виявлено значення цієї категорії у римському приватному праві та зміни у ставленні до значення форми правочину з розвитком права (підрозділи 1.2, 2.2). Метод порівняльно-правового аналізу дозволив провести порівняння правового регулювання форми правочину в Україні та зарубіжних країнах, зокрема, він використовувався при дослідженні особливостей застосування електронної форми правочину у зарубіжних країнах (підрозділ 2.1). Формально-логічний метод було використано при аналізі норм цивільного законодавства України та інших країн, що регулюють правові наслідки недотримання вимог щодо форми правочину, практики їх застосування (підрозділ 3.1). Метод системного аналізу дав можливість виявити особливості відшкодування збитків та моральної шкоди у випадку їх заподіяння недійсністю правочину, укладеного з порушенням вимог щодо форми (підрозділ 3.2). Догматичний метод було використано при формулюванні висновків та пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання наслідків недотримання вимог щодо форми правочину.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням проблем правового регулювання наслідків недотримання вимог щодо форми правочину за оновленим цивільним законодавством України.

На основі аналізу законодавства України, практики його застосування та наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячених проблемам правового регулювання цивільно-правових наслідків недотримання вимог щодо форми правочину, сформульовано такі науково-теоретичні положення і висновки, що містять наукову новизну:

вперше:

запропоновано авторське визначення письмової форми правочину, під якою пропонується розуміти послідовно розташовані знаки або символи, які мають зрозумілий сенс, незалежно від їх носія та способу їх передачі, що дозволить врахувати постійні зміни, які відбуваються завдяки інформаційно-технологічному прогресу;

на підставі аналізу французького та німецького законодавства з питань правового регулювання форми правочину зроблено висновок про необхідність встановлення обмежень у застосуванні електронної форми правочину, зокрема, при вчиненні правочинів, які стосуються сімейних та спадкових прав, правочинів щодо забезпечення виконання зобов'язань, якщо однією зі сторін виступає фізична особа, а також у деяких інших випадках, встановлених законодавством;

запропоновано поширити вимогу про необхідність укладення правочинів між юридичними особами у письмовій формі й на фізичних осіб-підприємців, які є такими самими професійними учасниками цивільного обігу, як і юридичні особи, оскільки відповідно до ст. 51 ЦК України, до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, які регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із змісту відносин;

встановлено, що у разі вчинення за допомогою конклюдентних дій правочинів, для яких передбачена законом письмова форма, питання про правові наслідки таких правочинів мають вирішуватись відповідно до ст. 218 ЦК України. Тобто для підтвердження факту укладення таких правочинів необхідним є посилання на письмові докази, аудіо- та відеозаписи, але недопустимо використовувати свідчення свідків. Недійсними мають визнаватись такі правочини, укладені за допомогою конклюдентних дій, для яких правові наслідки у вигляді недійсності передбачені законом;

обґрунтовано необхідність надати сторонам правочину, вчиненого з порушенням вимог щодо нотаріального посвідчення, право вимагати конвалідації такого правочину за умови наявності обставин, що об'єктивно перешкоджають посвідченню правочину, якщо до настання цих обставин сторони домовились щодо істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, а також частково виконали договір. З урахуванням вказаного необхідно викласти ч. 2 ст. 220 ЦК України у наступній редакції: «Якщо сторони домовились щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, або посвідченню правочину перешкоджає обставина, незалежна від волі осіб, що його вчинили, суд може визнати такий договір дійсним»;

удосконалено:

висновок про те, що, за загальним правилом, суди не вправі застосовувати наслідки нікчемного правочину за власною ініціативою, оскільки це виходить за межі позовних вимог, проте суду необхідно надати право застосовувати

наслідки недійсності нікчемного правочину в тих випадках, коли застосування наслідків недійсності нікчемного правочину є необхідним для захисту публічних інтересів, а особи, які мають право на такий позов, ухиляються від його пред'явлення;

дістали подальшого розвитку:

положення про те, що електронний правочин слід розглядати як різновид простої письмової форми правочину, який може застосовуватись у всіх випадках, коли встановлено обов'язкове письмове оформлення правочину, якщо законом спеціально не оговорується, що застосування електронної форми правочину неприпустимо. Отже, коли для дійсності правочину потрібна письмова форма, він може бути вчинений і в електронній формі. Для дійсності такого правочину необхідно, щоб існувала можливість встановити особу, яка його вчинила, та щоб він був складений та зберігався в умовах, які забезпечують його цілісність. З метою закріплення вказаного формулювання необхідно доповнити ст. 207 ЦК України частиною 5 відповідного змісту;

теза про необхідність забезпечення можливості для юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців укладати правочини між собою усно, але лише у випадках, якщо правочин виконується на момент вчинення, не потребує нотаріального посвідчення або державної реєстрації та не має наслідком недійсність у випадку неукладення його у письмовій формі;

висновок про те, що за допомогою конклюдентних дій можна вчиняти не лише усні правочини (як це вказано у законодавстві), але й правочини, для яких законом передбачена письмова форма, наприклад, правочини між юридичними особами. З урахуванням вказаного було зроблено висновок про необхідність сформулювати ч. 2 ст. 205 ЦК України у наступній редакції: «Правочин вважається вчиненим, якщо поведінка сторін свідчить про їх волю до настання відповідних правових наслідків»;

висновок про те, що для запобігання невизначеності при вирішенні питання про неукладеність договору, необхідно змінити законодавчі положення про порядок укладення договору, а саме, необхідно викласти перше речення ч. 1 ст. 638 ЦК України у наступній редакції: «Договір вважається укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору», оскільки умова про форму договору є умовою його дійсності, і не впливає на визнання договору укладеним;

положення про неприпустимість конкуренції реституційного та виндикаційного позовів та неможливість витребування майна в добросовісного набувача за допомогою реституційного позову. Перехід майна, набутого за недійсним правочином до добросовісного набувача за оплатним договором має розглядатись як неможливість повернення майна в натурі, тобто в такому разі має застосовуватись грошове відшкодування вартості майна, одержаного за недійсним правочином;

висновок про те, що при визначенні розміру моральної шкоди, заподіяної у випадку визнання недійсним правочину, до складу страждань, у яких може полягати моральна шкода, входять елементарні (які визначаються як

психоневральний процес, що являє собою свідому суб'єктивну неприємність, що може мати місце у будь-якому негативному емоційному випадку) та ментальні (які розуміються як неприємні ментальні та емоційні випадки, що пов'язані з фактичним чи потенційним психологічним пошкодженням);

висновок про те, що при визначенні розміру моральної шкоди, заподіяної недійсністю правочину, слід враховувати такі критерії, як: глибина душевних страждань, ступень вини особи, яка завдала моральної шкоди, вартість предмета правочину, інші обставини, що можуть мати істотне значення, а також вимогу розумності й справедливості;

теза про необхідність внесення змін до Закону України «Про нотаріат» з урахуванням того, що за незаконні дії або бездіяльність нотаріусів при оформленні правочинів приватний нотаріус або держава несуть обов'язок відшкодувати учасникам правочину, посвідченого нотаріально та визнаного пізніше недійсним, майнову та моральну шкоду, яка знаходиться в причинному зв'язку з винною поведінкою нотаріуса. При цьому шкода, завдана державним нотаріусом відшкодовується державою, з можливістю пред'явлення регресного позову до нотаріуса.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в роботі висновки, рекомендації та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – для подальшої розробки даної проблеми і вивчення особливостей правового регулювання наслідків недотримання вимог щодо форми правочину;

сфері правотворчості – у законотворчій діяльності з метою вдосконалення цивільно-правового регулювання наслідків недотримання вимог щодо форми правочину;

навчально-методичній роботі – при підготовці підручників та навчальних посібників за темою дисертаційного дослідження, а також у процесі викладання курсу цивільного права.

Апробація результатів дослідження. Дисертація була виконана та обговорена на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, доповідалися та обговорювалися на регіональних та міжнародних конференціях, засіданнях круглих столів, зокрема, на: Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність» (11 травня 2012 р., м. Одеса); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України» (20-21 квітня 2012 р., м. Одеса); Круглому столі «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства України на сучасному етапі» (09 жовтня 2012 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (30 листопада 2012 р., м. Одеса); Інтернет-конференції «Підґрунтя формування цивільного законодавства України» (07 грудня

2012 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (16-17 травня 2013 р., м. Одеса).

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені у шести статтях, з яких п'ять статей опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, одну статтю опубліковано у зарубіжному виданні, а також шести тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, чотирьох розділів, які об'єднують 8 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 230 сторінок, із них основного тексту – 208 сторінок. Список використаних джерел розміщено на 22 сторінках (239 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, зазначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, характеризуються методи та емпіричне підґрунтя дисертаційної роботи, формулюється наукова новизна одержаних результатів, висвітлюється їх практичне значення, зазначається про апробацію результатів дослідження, публікації та структуру дисертації.

Розділ 1 «Загальні положення про форму правочину» складається з двох підрозділів та присвячений огляду літератури за темою дослідження та розвитку вчення про форму правочину.

У **підрозділі 1.1. «Огляд літератури за темою дослідження»** відзначається, що у роботі були проаналізовані першоджерела римського права, а також праці дореволюційних, радянських та сучасних вчених, присвячені дослідженню історії виникнення поняття та форми правочину.

Особливу роль у дослідженні питань формування категорії форми правочину, критеріїв класифікації форм правочину, правових наслідків недійсності правочинів відіграють праці дореволюційних та радянських вчених. Звернено увагу на монографію Н.В. Рабинович «Недійсність правочинів та їх наслідки», де розглядаються підстави визнання правочину недійсним, зокрема дефекти форми, та аналізуються наслідки недійсності правочинів.

Серед сучасних досліджень форм правочинів, зокрема, а також проблем недійсності правочинів, у цілому, слід згадати праці таких російських дослідників, як В.В. Вітрянський, Ю.П. Єгоров, І.О. Данилов, С.В. Кіяшко, І.Ю. Павлова, Д.В. Параскевич, О.Ю. Савельєва, Ф.С. Хейфец, Н.Д. Шестакова та ін.

Наголошено, що вітчизняні науковці також приділяють пильну увагу проблемам недійсності правочинів та правових наслідків їх недійсності. Серед

робіт монографічного та дисертаційного рівня слід виділити праці Т.В. Бобко, Л.Є. Гузь, І.В. Давидової, В.О. Кучера, А.В. Нижного, Я.М. Романюка, О.В. Семушиної, Н.С. Хатнюк та ін.

Проблемам співвідношення змісту та форми правочину присвятила своє дослідження Т.В. Бобко. У своєму дослідженні вона зазначає, що зміст і форма правочину є відносно самостійними елементами, що характеризують правочин як юридичне поняття та логічну конструкцію. Правила посвідчення правочинів, зокрема, окремих видів договорів аналізуються й у роботі Л.Є. Гузь. При дослідженні співвідношення недійсних та неукладених договорів особливу роль відіграла дисертація В.О. Кучера. Важливе значення при проведенні дослідження мала робота О.В. Семушиної, присвячена недійсним правочинам та правовим наслідкам їх недійсності.

Підкреслено, що на сьогоднішній день спостерігається також збільшення числа публікацій, присвячених проблемам недійсності та правових наслідків недійсності правочинів, у періодичних виданнях. Так, дослідженню вказаних питань присвячують свої праці О.В. Дзера, О.О. Кот, Р.А. Майданик, Н.С. Кузнецова, В.І. Підвисоцький, І.В. Спасибо-Фатеева, Є.О. Харитонов та ін.

У підрозділі 1.2. *«Розвиток вчення про форму правочину»* відзначається, що дослідження категорії форми правочину у римському праві дозволило зробити висновок, що квіритському праву Стародавнього Рима був властивий високий ступінь формалізму правочинів. Для форм правочинів у той час був притаманний символізм, урочистість обрядових дій. Значення надавалося лише тому, що фактично відбувалося при укладенні правочину, сутність акту зливалася з його формою. Правочини укладались за допомогою спеціальних урочистих процедур, з додержанням певних способів вираження волі, недотримання яких тягло неукладення правочину, коли фактично не наступало ніяких правових наслідків. Цікаво, що вже у старому римському праві способи фіксації волі (ритуали, які застосовувались для укладення правочинів) були однаковими як для договорів, так і для односторонніх правочинів, незважаючи на те, що поняття правочину в сучасному розумінні римське право не знало.

З часом відбувається поступовий відхід від жорстких вимог щодо форми правочину. З'являються нові способи вираження волі, позбавлені суворого формалізму, коли вже не потрібно було дотримання урочистих процедур, все більше значення надається сутності акту, а не його формі. Розвиток економічних відносин потребує спрощення процедури укладення правочинів, надання можливості укладення правочинів між відсутніми. Так виникають нові форми правочинів та модернізуються старі (поява *cautio* для полегшення доведення *stipulatio*).

Зазначено, що відхід від формалізму посилюється з розвитком цивільного обігу. Оскільки вербальні та лігєральні контракти страждали тим недоліком, що обумовлювали громіздку процедуру на стадії укладання, підкоряючись беззастережному пануванню форми, коли, з одного боку, пропуск навіть

одного слова або зміна порядку слів робили договір таким, що не відбудеться, а з іншого боку, при дотриманні форми він оголошувався укладеним, хоча б це відбулося під впливом насильства, загрози і т.п., наприкінці докласичного і на початку класичного періодів розвитку римського права з'являються ще дві групи договорів: *реальні*, які вважалися укладеними з моменту, коли один з контрагентів передав іншому певну річ (*res*); *консенсуальні*, для укладання яких потрібною була лише угода, що відбулася між сторонами (*consensus*). Ці договори вже не потребували суворого додержання форми, для них не було встановлено спеціальної процедури укладення, необхідного порядку дій, присутності свідків тощо.

Дослідження російської цивілістичної доктрини дореволюційного та радянського періодів, яка значно вплинула на формування сучасних вітчизняних концепцій щодо форми правочину, дозволило дійти висновку про формування у ті часи двох напрямків розуміння сутності форми правочину та, відповідно, підходів до класифікації форм правочинів. Прихильники першого підходу пропонували розуміти під формою правочину спосіб вираження волі та відповідно виділяли конклюдентну, мовчазну, усну та письмову форми правочинів. Прихильниками другого підходу підтримується позиція, відповідно до якої під формою правочину слід розуміти спосіб фіксації волі, а тому форма правочину може бути лише словесною, тобто усною чи письмовою. Слід зазначити, що вказані підходи до розуміння форми правочину, сформульовані та розвинуті у дореволюційні та радянські часи, залишаються актуальними та продовжують свій розвиток і у сучасній цивілістиці.

Розділ 2 «Поняття та види форм правочину» складається з двох підрозділів та присвячений дослідженню основних положень про форму правочину у законодавстві європейських країн, поняття та видів форми правочину за сучасним цивільним законодавством України.

У підрозділі 2.1. «Європейський досвід правового регулювання форми правочину» досліджено особливості законодавчих вимог щодо форми правочину та правових наслідків недотримання таких вимог у європейських країнах. Зазначається, що ще у вченнях пандектистів висловлювалися міркування щодо необхідності відмови від суворих вимог до форми правочинів, у цивільних законодавствах більшості європейських країн того часу було закріплено принцип вільної форми правочину. Тому й у сучасному європейському законодавстві простежується спрощення значення форми правочину. Найбільш лояльними у питаннях вимог щодо форми правочину є країни англо-американської системи права, де особливі вимоги до форми правочину розглядаються як вимушений захід, необхідний для забезпечення інтересів слабшої сторони правочину або публічного інтересу, більшість договорів при цьому є простими, які можуть укладатися як у письмовій, так і в усній формі.

Встановлено, що у німецькому та французькому законодавстві закріплено принципи свободи форми вчинення правочину, виняток з цього

загального правила допускається лише у випадку, коли обов'язкові вимоги до форми правочину передбачені законом. При визначенні обов'язковості письмової форми для правочину французький та німецький законодавець виходять із суми правочину, предмету, виду договору, а також зі строку його дії у деяких випадках. При цьому наслідками недотримання вимог щодо форми правочинів є, як правило, їх недійсність.

Вбачається, що корисними для українського законодавця можуть бути положення французького та німецького законодавства щодо електронного правочину. У Німеччині та Франції електронний правочин визначається як аналог письмової форми правочину. При цьому законодавствами вказаних країн встановлюються деякі обмеження стосовно можливості укладення такого роду правочину. Зокрема, обмеження у застосуванні електронної форми правочину стосуються фізичних осіб, що обумовлено необхідністю забезпечити захист інтересів слабкішої сторони правочину. Це пояснюється тим, що фізичним особам досить складно дотриматись всіх вимог, які висуваються до такої форми правочину.

Підкреслено, що форми правочинів з нерухомістю практично у всіх країнах мають кваліфікований характер, за загальним правилом вони підлягають нотаріальному посвідченню під загрозою недійсності. Звернено увагу на те, що запропоновані В.В. Спіфановою підходи до систем реєстрації у зарубіжних країнах можуть бути корисні українському законодавцю з урахуванням зміни концепції щодо реєстрації правочинів з нерухомістю та прав, що з них випливають.

У підрозділі 2.2. *«Поняття та види форми правочину за сучасним цивільним законодавством України»* за результатами аналізу підходів до визначення поняття форми правочину було зроблено висновок, що форма правочину є способом фіксації волі, точніше, що під формою правочину слід розуміти спосіб фіксації волевиявлення як відображення внутрішньої волі.

Встановлено, що аналіз сучасного українського законодавства щодо поняття форми правочину дозволив дійти висновку щодо необхідності розрізняти поняття форми правочину та способів волевиявлення. Усі способи волевиявлення можуть бути поділені на словесні та несловесні. Словесне волевиявлення може бути зафіксованим усно або письмово, відповідно слід розрізняти усну та письмову форму правочинів. Письмова форма, у свою чергу, може бути простою або кваліфікованою, тобто нотаріально посвідченою. Що стосується несловесних способів волевиявлення, то вони можуть бути охоплені поняттям поведінкове волевиявлення. При цьому така поведінка може бути активною (конклюдентні дії) або пасивною, тобто бездіяльністю (мовчання). На думку автора, саме такий підхід відображено у сучасному цивільному законодавстві, тобто слід вважати, що форма правочину може бути усною або письмовою, тоді як конклюдентні дії та мовчання слід розглядати як способи волевиявлення.

Стосовно мовчання як способу вираження волі було зроблено висновок, що воно може використовуватись у позитивному (у разі, якщо воно є

вираженням згоди особи) або негативному (у разі, якщо воно виражає незгоду, відмову) значенні.

Дослідження такого способу волевиявлення, як конклюдентні дії, дозволив дійти висновку, що за допомогою таких дій можна вчиняти не лише усні правочини (як це вказано у законодавстві), але й правочини, для яких законом передбачена письмова форма, наприклад, правочини між юридичними особами.

Стосовно угод між юридичними особами було зроблено висновок про необхідність збереження вимоги щодо укладення правочинів між юридичними особами у письмовій формі. Більш того, запропоновано поширити цю вимогу й на фізичних осіб-підприємців, які є такими самими професійними учасниками цивільного обігу, як і юридичні особи.

Обґрунтовано доцільність встановлення обов'язкової письмової форми для правочинів, які вчиняються на тривалий строк, зокрема, встановити необхідність укладення у письмовій формі правочинів, які вчиняються на строк більше одного року.

Розділ 3 «Загальні наслідки недійсності правочинів, укладених з порушенням вимог щодо форми» складається з двох підрозділів та присвячений дослідженню двосторонньої реституції як загального наслідку недійсності правочинів, укладених з порушенням вимог щодо форми та відшкодуванню збитків та моральної шкоди, заподіяних недійсністю правочину внаслідок порушення його форми.

У підрозділі 3.1. «Двостороння реституція як загальний наслідок недійсності правочинів, укладених з порушенням вимог щодо форми» встановлено, що суть двосторонньої реституції полягає у тому, що кожна із сторін недійсного правочину зобов'язана повернути другій стороні у натурі все те, що вона одержала на виконання цього правочину, а у разі неможливості такого повернення, зокрема, тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано за цінами, які існують на момент відшкодування.

Зроблено висновок щодо необхідності надати суду можливість застосування наслідків недійсності нікчемного правочину на свій розсуд, коли це є необхідним для захисту публічних інтересів, а особи, які мають право на такий позов, ухиляються від його пред'явлення.

В ході дослідження було виявлено додаткові аргументи на підтримання позиції щодо необхідності визначення цін для відшкодування вартості одержаного за недійсним правочином за тими цінами, що існують на момент відшкодування (тобто на момент розрахунків між сторонами або на момент виконання судового рішення про відшкодування одержаного за правочином).

У підрозділі особливу увагу приділено дослідженню питання про співвідношення реституції з віндакацією та кондицією. Було зроблено висновок, що реституція є самостійною мірою, відмінною від віндакації та безпідставного збагачення.

Відмінності між віндикацією та реституцією зводяться до того, що, по-перше, віндикація спрямована на поновлення становища власника, та припускає, в першу чергу, захист права власності, тоді як реституція спрямована на усунення фактичних наслідків неправомірної дії, якою є недійсний правочин. По-друге, при застосуванні реституції та віндикації існують відмінності щодо предмету доказування позивачем. Віндикаційний позов припускає необхідність доведення належного йому права власності (або статусу законного володільця), тоді як при застосуванні реституції сторона повинна лише обґрунтувати, за яких причин певний правочин не здатен привести до настання передбачених ним правових наслідків. По-третє, реституція, на відміну від віндикації, здатна слугувати інструментом для активного захисту тих осіб, які не були ані володільцями, ані власниками майна (наприклад, корпоративних учасників). Нарешті, реституція має двосторонню спрямованість, а також покликана поновити становище сторони недійсного правочину, яка здійснила надання речі на виконання не існуючого обов'язку, незалежно від збереження речі.

Відмінності між реституцією та кондикцією вбачаються в тому, що, по-перше, кондикція недоступна, якщо немає збагачення, тоді як для реституції наявність збагачення не є підставою застосування. По-друге, вимога з безпідставного збагачення не має двостороннього характеру. Нарешті, вимога з безпідставного збагачення припиняється із загибеллю (споживанням) речі, тоді як при застосуванні реституції у таких випадках припускається грошове відшкодування.

У підрозділі 3.2. *«Відшкодування збитків та моральної шкоди, заподіяних недійсністю правочину внаслідок порушення його форми»* зазначається, що встановлення можливості вимагати відшкодування винною стороною збитків та моральної шкоди, завданої недійсним правочином, є цілком виправданою, оскільки дійсно вчинення недійсного правочину може призвести до заподіяння збитків та моральної шкоди другій стороні або третій особі, а отже, такий підхід відповідає практичним потребам. Однієї лише реституції не завжди достатньо для захисту права, порушеного недійсністю правочину.

На відміну від реституції, яка, як було встановлено, не є мірою відповідальності, а є лише мірою захисту, оскільки не передбачає покладення додаткових обтяжливих наслідків на сторін правочину, а лише повернення їх у попереднє становище, відшкодування збитків, завданих недійсністю правочину, є мірою цивільно-правової відповідальності, яка полягає в покладенні додаткових обтяжень на сторону недійсного правочину.

Стосовно правової природи відповідальності у формі відшкодування збитків при недійсності правочинів було зроблено висновок, що таку відповідальність можна вважати самостійним видом відповідальності, яка, проте, наближається до деліктної за своїми ознаками, тому в даному випадку слід застосовувати правила про деліктну відповідальність. Такий підхід відповідає й сучасній судовій практиці.

Звернено увагу на те, що питання про компенсацію моральної шкоди, завданої недійсністю правочину, на сьогоднішній день залишається дискусійним. Проте в ході дослідження було встановлено, що не слід піддавати сумніву можливість заподіяння моральної шкоди недійсністю правочину, оскільки очевидно, що недійсністю правочину може, по-перше, завдати душевних страждань, якщо майно, що буде повернуте особі за недійсним правочином, буде пошкоджене або знищене; по-друге, недійсністю правочину може нанести шкоду репутації добросовісного контрагента, у чому, крім іншого, й полягає моральна шкода відповідно до ст. 23 ЦК України.

Аналіз розуміння поняття «страждання», прийнятого у світовій практиці, дозволив дійти висновку, що до складу страждань, які можуть бути заподіяні внаслідок визнання правочину недійсним, входять елементарні (які визначаються як психоневральний процес, що являє собою свідому суб'єктивну неприємність, що може мати місце у будь-якому негативному емоційному випадку) та ментальні (які розуміються як неприємні ментальні та емоційні випадки, що пов'язані із фактичним чи потенційним психологічним пошкодженням).

Розділ 4 «Особливості правових наслідків недотримання вимог щодо простої письмової та нотаріальної форми правочину» складається з двох підрозділів та присвячений дослідженню правових наслідків недотримання вимог щодо простої письмової форми та нотаріальної форми правочину.

У підрозділі 4.1. *«Правові наслідки недотримання вимог щодо простої письмової форми правочину»* зазначається, що недотримання вимог щодо простої письмової форми правочину, за загальним правилом, не тягне недійсності правочину, а має наслідком лише неможливість використання свідчень свідків для підтвердження факту укладення правочинів. Проте недотримання вимог щодо простої письмової форми може мати наслідком і недійсність правочину, якщо це прямо передбачено законом. Такі правочини вважаються нікчемними.

Відзначено, що на сьогоднішній день у правозастосовній практиці виникають два роди проблем при застосуванні наслідків нікчемності правочинів. По-перше, існує певна невизначеність у питанні, кого слід вважати заінтересованою особою, яка може вимагати застосування таких наслідків. З цього приводу найбільш обґрунтованою видається позиція, відповідно до якої заінтересованою особою є особа, яка має матеріальний інтерес у справі, тобто особа, у правову сферу якої нікчемний правочин вносить певну невизначеність, та інтерес якої полягає в усуненні цієї невизначеності. Друге питання, яке неоднозначно вирішується на практиці – це застосування судом наслідків нікчемності правочину за власною ініціативою. Щодо цієї проблеми було зроблено висновок, що, за загальним правилом, суди не вправі застосовувати наслідки нікчемного правочину за власною ініціативою, оскільки це виходить за межі позовних вимог, проте суду необхідно надати право застосовувати наслідки недійсності нікчемного правочину в тих випадках, коли застосування наслідків недійсності нікчемного правочину

є необхідним для захисту публічних інтересів, а особи, які мають право на такий позов, ухиляються від його пред'явлення.

Аналіз проблеми співвідношення недійсних та неукладених договорів дозволив дійти висновку щодо необхідності розмежування вказаних понять, оскільки недійсні правочини є діями особи, спрямованими на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, які не породжують бажаних наслідків внаслідок порочності, але може відбутися санація у разі подолання цих пороків, тоді як неукладені правочини взагалі не існують, оскільки сторонами не було вчинено дій, необхідних для надання сили правочину. Відповідно, по-різному має бути вирішено питання про правові наслідки таких дій. Правовими наслідками недійсного правочину є реституційні правовідносини, тоді як правовими наслідками неукладеного договору можуть бути віддикація чи зобов'язання з безпідставного збагачення або цивільно-правова відповідальність на загальних підставах.

У підрозділі також було досліджено умови конвалідації правочину, вчиненого з порушенням вимог щодо простої письмової форми, та зроблено висновок, що санація такого правочину може відбутися за умови, що правочин є укладеним, сама підстава недійсності правочину має допускати можливість його санації, сторони правочину мають вчиняти дії, спрямовані на його виконання.

У підрозділі 4.2. **«Правові наслідки недотримання вимог щодо нотаріальної форми правочину»** встановлено, що за загальним правилом, правочин, укладений з порушенням вимог щодо нотаріальної форми, є нікчемним. Але допускається конвалідація такого правочину, при цьому умови конвалідації визначаються тим, чи є правочин одностороннім, чи є договором.

У підрозділі зазначається, що умовами конвалідації одностороннього правочину, укладеного з порушенням вимог щодо нотаріальної форми відповідно до ч. 2 ст. 219 ЦК України, є:

- 1) відповідність правочину справжній волі особи, яка його вчинила;
- 2) наявність обставини, що не залежала від волі особи, яка перешкоджала нотаріальному посвідченню правочину. Такими обставинами можуть бути, наприклад, надзвичайні події – стихійні лиха, страйки, оголошення воєнного стану тощо.

Частіше за все на практиці виникають питання конвалідації договорів, які є недійсними внаслідок недодержання сторонами вимог закону про нотаріальне посвідчення. Як зазначалось, умови конвалідації такого правочину дещо відрізняються. Зокрема, відповідно до ст. 220 ЦК України, умовами конвалідації договору, укладеного з порушенням вимог щодо нотаріального посвідчення є:

- 1) сторони домовилися щодо всіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами;
- 2) відбулося повне або часткове виконання договору хоча б однією стороною;

3) ухилення від нотаріального посвідчення правочину сторони, на яку був покладений такий обов'язок.

Аналіз умов конвалідації договору дозволив дійти висновку, що з урахуванням того факту, що нотаріальному посвідченню правочину може перешкоджати не лише ухилення однієї зі сторін правочину від нотаріального посвідчення, але й інші обставини, справедливо було б надати право вимагати санації правочину і за наявності таких обставин, що об'єктивно перешкоджають посвідченню договору.

Звернено увагу на те, що на сьогоднішній день залишається дискусійним питання щодо того, кому належить право на позов про визнання нікчемного правочину дійсним. Видається, що для забезпечення принципу рівності учасників цивільних відносин необхідно вважати, що за умови здійснення повного або часткового надання по правочину та ухиленні однієї зі сторін від його нотаріального посвідчення або в інших випадках, коли посвідчення правочину стає неможливим, право на конвалідацію має бути надано заінтересованій стороні, незалежно від того, здійснила вона сама надання або лише прийняла надання від контрагента. Тобто заінтересованою стороною в цьому випадку не обов'язково має бути сторона, яка здійснила повне або часткове виконання договору.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** за результатами здійсненого дослідження викладені найбільш важливі наукові та практичні результати, отримані в дисертації, а також пропозиції з удосконалення законодавства у сфері цивільно-правового регулювання наслідків недотримання вимог щодо форми правочину, основними з яких є:

1. Існуючі підходи до визначення поняття форми, як правило, пов'язують форму зі змістом, визначають форму через зміст, що свідчать про тісний взаємозв'язок форми та змісту правочину, а також підкреслюють той факт, що зміст правочину має визначати його форму. Це свідчить про те, що під формою правочину слід розуміти спосіб фіксації волевиявлення (зовнішнього виду) як відображення внутрішньої волі (сутності).

2. Усі способи волевиявлення можуть бути поділені на словесні та несловесні. Словесне волевиявлення може бути зафіксованим усно або письмово, відповідно слід розрізняти усну та письмову форму правочинів. Письмова форма, у свою чергу, може бути простою або кваліфікованою, тобто нотаріальною посвідченою. Що стосується несловесних способів волевиявлення, то вони можуть бути охоплені поняттям поведінкове волевиявлення. При цьому така поведінка може бути активною (конклюдентні дії) або пасивною, тобто бездіяльністю (мовчання). Слід вважати, що форма правочину може бути усною або письмовою, тоді як конклюдентні дії та мовчання слід розглядати як способи волевиявлення.

3. Електронний правочин слід розглядати як різновид простої письмової форми правочину, який може застосовуватись у всіх випадках, коли

встановлено обов'язкове письмове оформлення правочину, якщо законом спеціально не оговорюється, що застосування електронної форми правочину неприпустимо. Отже, коли для дійсності правочину потрібна письмова форма, він може бути вчинений і в електронній формі. Для дійсності такого правочину необхідно, щоб існувала можливість встановити особу, яка його вчинила, та щоб він був складений та зберігався в умовах, які забезпечують його цілісність. З метою закріплення вказаного формулювання необхідно доповнити ст. 207 ЦК України частиною 5 відповідного змісту.

4. Необхідно розрізняти неукладені та недійсні правочини, оскільки недійсні правочини є діями особи, спрямованими на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, які не породжують бажаних наслідків внаслідок порочності, але може відбутися санація у разі подолання цих пороків, тоді як неукладені правочини взагалі не існують, оскільки сторонами не було вчинено дій, необхідних для надання сили правочину.

5. Сторонам правочину, вчиненого з порушенням вимог щодо нотаріального посвідчення, необхідно надати право вимагати конвалідації такого правочину за умови наявності обставин, що об'єктивно перешкоджають посвідченню правочину, якщо до настання цих обставин сторони домовились щодо істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, а також частково виконали договір. З урахуванням вказаного необхідно викласти ч. 2 ст. 220 ЦК України у наступній редакції: «Якщо сторони домовились щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилялася від його нотаріального посвідчення, або посвідченню правочину перешкоджає обставина, незалежна від волі осіб, що його вчинили, суд може визнати такий договір дійсним».

6. За загальним правилом суди не вправі застосовувати наслідки нікчемного правочину за власною ініціативою, оскільки це виходить за межі позовних вимог, проте суду необхідно надати право застосовувати наслідки недійсності нікчемного правочину в тих випадках, коли застосування наслідків недійсності нікчемного правочину є необхідним для захисту публічних інтересів, а особи, які мають право на такий позов, ухиляються від його пред'явлення.

Пропонується викласти частину п'яту ст. 216 ЦК України у наступній редакції: «Вимога про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину може бути пред'явлена будь-якою заінтересованою особою. Суд може застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину з власної ініціативи лише за умови, що застосування наслідків недійсності нікчемного правочину є необхідним для захисту публічних інтересів, а особи, які мають право на такий позов, ухиляються від його пред'явлення». Така можливість виходу суду за межі позовних вимог буде відповідати принципам регулювання цивільно-правових відносин, оскільки навіть у цивільному праві, для якого характерним є диспозитивний підхід при регулюванні відносин між

суб'єктами, коли виникає колізія приватного інтересу та суспільного, перевага надається захисту суспільного інтересу (правила про заборону зловживання правом, про відчуження об'єктів права власності у суспільних інтересах тощо).

7. Пропонується сформулювати зміст ст. ст. 21, 27 Закону України «Про нотаріат» наступним чином: «Шкода, заподіяна внаслідок незаконних дій або бездіяльності державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України» та «Шкода, заподіяна внаслідок незаконних дій або бездіяльності приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі» відповідно.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Єременко К.О. Формування поняття форми правочину у праві Стародавнього Риму // Митна справа: науково-аналітичний журнал. – 2012. – № 6. – С. 261-266.

2. Єременко К.О. Розвиток засад правового регулювання форм правочинів // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – Ужгород, 2013. – Вип. 21, Ч. II. – С. 191-194.

3. Єременко К.О. Співвідношення понять «форма правочину» та «способи волевиявлення» у цивільному праві України // Юридичний вісник. – 2013. – № 2. – С. 114-119.

4. Єременко К.О. Правові наслідки недотримання вимог щодо форми правочину: досвід європейських країн // Закон и жизнь: Международный научно-практический правовой журнал. – Кишинев: «Динамо» – М.А., 2013. – № 5. – С. 46-50.

5. Єременко К.О. Правові наслідки порушення вимог щодо нотаріальної форми правочину // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – Херсон, 2013. – Вип. 4. – С. 83-86.

6. Єременко К.О. Правові наслідки порушення вимог щодо простої письмової форми правочину // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2013. – № 3-2. – С. 123-125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/32_2013/3/Yeremenko%20K.O..pdf

7. Єременко К.О. До питання про державну реєстрацію правочинів // Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького складу, присвяченої 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права, 20-21 квітня 2012 р. – Т. 3. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 151-152.

8. Єременко К.О. Ліберальна форма правочинів у римському приватному праві // Римське право і сучасність: матеріали Міжнародної наукової конференції, 11 травня 2012 р. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. – С. 30-31.

9. Єременко К.О. Літеральні контракти у римському приватному праві // *Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства України на сучасному етапі: матеріали круглого столу, 9 жовтня 2012 р.* – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 171-174.

10. Єременко К.О. Формалізм правочинів у римському приватному праві // *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права, 30 листопада 2012 р.* – Т. 2. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 538-540.

11. Єременко К.О. До питання про правові витоки письмової форми правочину // *Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І.В. Шерешевського: «Підгрунття формування цивільного законодавства України»: матеріали інтернет-конференції, 7 грудня 2012 р.* – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 88-91.

12. Єременко К.О. Особливості правових наслідків недотримання вимог щодо форми правочину за законодавством Німеччини та Франції // *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16-17 травня 2013 р.* – Т. 2. – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 619-621.

АНОТАЦІЯ

Єременко К.О. Цивільно-правові наслідки недотримання вимог щодо форми правочину. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2014.

Дисертація містить комплексний аналіз теоретичних та практичних проблем цивільно-правового регулювання наслідків недотримання вимог щодо форми правочину, а також низку висновків та пропозицій стосовно вдосконалення вітчизняного законодавства у досліджуваній сфері.

Досліджено поняття та видів форм правочинів у їхньому історичному розвитку. Порівняно правове регулювання форми правочину в Україні та зарубіжних країнах. Виявлено особливості правових наслідків недотримання вимог щодо окремих видів форм правочину. Досліджено двосторонню реституцію як загальний наслідок недійсності правочинів, укладених з порушенням вимог щодо форми. Проаналізовано особливості відшкодування збитків та моральної шкоди у випадку їх заподіяння недійсністю правочину, укладеного з порушенням вимог щодо форми.

Ключові слова: форма правочину, правові наслідки, недійсність правочину, нікчемність правочину, двостороння реституція, відшкодування збитків, моральна шкода, нотаріальне посвідчення, копвалідація правочину.

АННОТАЦИЯ

Ерѣменко К.О. Гражданско-правовые последствия несоблюдения требований относительно формы сделки. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2014.

Диссертация содержит комплексный анализ теоретических и практических проблем гражданско-правового регулирования последствий несоблюдения требований относительно формы сделки, а также выводы и предложения по усовершенствованию национального законодательства в данной сфере.

Исследованы понятие и виды форм сделок в их историческом развитии. Осуществлён сравнительно-правовой анализ правового регулирования форм сделок в Украине и зарубежных странах. Выявлены особенности правовых последствий несоблюдения требований относительно отдельных форм сделок. Исследована двусторонняя реституция как общее последствие недействительности сделок, заключённых с нарушением требований относительно формы. Проанализированы особенности возмещения ущерба и морального вреда в случае их причинения недействительностью сделки, заключённой с нарушением требований относительно формы.

Обоснованно, что под формой сделки следует понимать способ фиксации волеизъявления (внешнего вида) как отображение внутренней воли (сущности).

Разграничены понятия «форма сделки» и «способ волеизъявления». Определено, что форма сделки может быть устной и письменной, тогда как конклюдентные действия и молчание следует рассматривать как способы волеизъявления.

Установлено, что общие последствия недействительности сделки охватывают две составляющие. Причём, если первая составляющая (двусторонняя реституция) является абсолютно обязательной, то вторая (возмещение ущерба и морального вреда) – имеет место тогда, когда ущерб (моральный вред) нанесён недействительной сделкой. Возмещение его возлагается на виновную сторону. Обоснованно обязательное применение судом реституции как следствия недействительности сделки. Рассмотрен вопрос о соотношении реституции с виндикацией и кондицией. Установлено, что реституция является самостоятельной мерой, отличающейся от виндикации и безосновательного обогащения. Определены цены для возмещения стоимости полученного по недействительной сделке по тем ценам, которые существуют на момент возмещения.

Исследованы правовые последствия сделки, совершенной с несоблюдением требований относительно простой письменной формы и нотариальной формы сделки.

Отдельное внимание уделено исследованию проблем конвализации сделки, недействительной в результате несоблюдения требований относительно простой письменной формы. Определены условия, при наличии которых допускается конвалидация недействительной сделки.

Проанализированы условия конвалидации односторонних сделок и договоров, совершенных с нарушением требований относительно нотариальной формы. Определен круг лиц, которым принадлежит право на конвалидацию сделок, совершенных с нарушением требований относительно нотариального удостоверения.

Ключевые слова: форма сделки, правовые последствия, недействительность сделки, ничтожность сделки, двусторонняя реституция, возмещение ущерба, моральный вред, нотариальное удостоверение, конвалидация сделки.

SUMMARY

Yeremenko K.O. Civil and legal consequences of the requirements concerning the form of a deal non-compliance. – Manuscript.

The Dissertation for the Candidate of Juridical Science Degree nomination on the 12.00.03 specialty – Civil Law and Civil Procedure; International Private Law. – “Odessa Juridical Academy” National University, Odessa, 2014.

The Dissertation contains complex analysis of the theoretical and practical problems on the civil and legal regulation of the consequences of the requirements concerning the form of a deal non-compliance and a great number of conclusions and suggestions regarding the domestic legislation in the sphere under consideration improvement as well.

The conception and the deals forms kinds have been researched in their historical development. The legal regulation for form of a deal has been compared in Ukraine and the foreign countries. The peculiarities of the legal consequences for the requirements concerning the separate forms of the deals non-compliance have been discovered. The bilateral restoration as a general consequence for the concluded with contempt of the requirements as to the form deals invalidity has been investigated. The singularities of the damage refunding and moral harmful consequences in case of their trespass by the concluded with contempt of the requirements as to the form deal invalidity have been analyzed.

Key words: form of the deal, legal consequences, invalidity of the deal, insignificance of the deal, bilateral restoration, damage refunding, moral harmful consequence, notarial certificate, convalidation of the deal.